

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

**СИСТЕМИ БЕЗБЕДНОСТИ ТОТАЛИТАРНИХ
РЕЖИМА**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

**Др Зоран Кековић,
редовни професор**

КАНДИДАТ:

Милкица Петровић 93/05

Београд, 2020. године

Садржај

Увод	1
1. Појмовно одређење система безбедности.....	3
2. Одређење тоталитарног поретка	5
3. Безбедносни системи тоталитарних режима	9
3.1. Италија 1919-1943.....	9
3.2. Немачка 1933-1945	14
3.3. Савез Совјетских Социјалистичких Република 1922-1953.....	23
3.4. Демократска Република Немачка 1949-1990	29
Закључак.....	35
Литература	

Увод

Другу деценију двадесетог века обележили су страдање и муке изазване првим глобалним сукобом у историји човечанства. Делегације сукобљених страна су, после четири године индустријског убијања, потписале примирје, у месту Компјењу, 11. новембра 1918. Под теретом глади становништва и немоћи војске пропадају велики планови Немачке за досезањем светске моћи и колонијалног царства. Мировни споразуми, склопљени у палатама око Париза идуће године, су утврдили стање произашло из ратног хаоса.¹ Са мапе Европе нестају четири царства: Османско, Хабзбуршко, Немачко и Руско.²

Рат је наизглед донео победу парламентарног уређења у Европи, пошто је већина држава своје уређење темељила на уставној владавини и изборној скупштини, преко које је већина грађана могло да бира извршну власт.³ Демократија и модернизација су деловале као правац у у ком ће се развијати Европа. Суверенитет држава се више није заснивао на династичкој легитимности древних породица већ на демократским принципима.⁴ Померање становништва и повезивање различитих културних утицаја у невиђеним размерама, као последица капитализма, није сматрано добродошлим феноменом у знатном делу света, а изазивало је и опречне реакције међу савременицима.⁵ Међутим, индустријске размере покоља остављају дубоке ране у душама народа Европе. Општа мобилизација у рату на политичку сцену изводи масе незадовољних људи свеснијих свог значаја него раније. Породице милиона погинулих остају огорчене на противнике или елиту поштеђену страдања. Бивши војници, трауматизовани борбама, нису лако постајали цивили, посебно ако су и ратни циљеви, за које су се борили остали неостварени. Поред прекаљених ратника су стасавали млади људи, који нису добили прилике да докажу јунаштво, али су остали дубоко индоктринирани ратном пропагандом.⁶ Послератне привреде су се, за кратко време, поново нашле у мирнодопским условима, након година дириговане државне контроле. Држава су морале да се носе са тешком дилемом: како да ускладе принципе слободног

¹ Митровић, 1998, стр. 27-35.

² Hobsbaum, 2002, стр. 25-33.

³ Hobsbaum, 2002, стр. 87-89.

⁴ Kuljić, 1977, стр. 43-45; Miler, 2013, стр. 26-28.

⁵ Hobsbaum, 2002, стр. 94.

⁶ Фшистички покрети су састављени из такве старосне групе, видети: Paxton, 2004, стр. 49-50.

тржишта и конкуренције са сиромаштвом становништва. Епидемија шпанског грипа, започета у рата, наставља да коси милионе живота.

1. Појмовно одређење система безбедности

Дефинисање појма безбедности није лако због тога што се тај термин користи у најширем могућем смислу за означавање одређених стања, појава и односа у свакодневном животу и друштвеним наукама, због чега у њему подразумевамо значење пре него што га тачно дефинишемо.⁷

У науци о безбедности у општим цртама се прихвата да безбедност представља одсуство опасности по основне интересе и вредности појединца, друштва и држава, у односу на сложене међународне односе у којима се она достиже, чува и унапређује, стање уравнотеженог физичког, духовног и материјалног опстанка појединца и друштва у односу према другим појединцима, друштвима и природи.⁸ Поред ове дефиниције већина објашњења полазе од тога да је безбедност одсуство опасности по опште усвојене вредности друштва. Прихватање било које дефиниције безбедности садржи у себи и ограничења, пошто у зависности од променљивих околности у каквим се налази друштво и појединац, постоји и потреба да се безбедност усклађује са њима.⁹ Код неких теоретичара се безбедност тумачи као одсуство страха или као стална потреба за стањем у коме нема претњи по појединца и друштво.

Једна од основних улога државе представља одржавања реда у друштву и превазилажење унутрашњих сукоба између различитих класа и појединаца, као и заштита од спољне опасности.¹⁰ Једини начин на који је могуће постићи такав циљ је да се све делатности рационално и смислено организују у систем како би се задовољиле потребе друштва.¹¹ Систем представља мисаону конструкцију реалног објекта преко кога се манифестују одређене активности, у овом случају тежња једног друштва да очува своје виталне интересе.¹² Одређење сврхе безбедносног система је могуће на два начина: начин заштите основних друштвених вредности и као начин организовања друштва ради заштите од свих облика угрожавања.¹³ Циљ безбедносних система је да пре свега делују превентивно, као средство одвраћања непријатељских или криминалних активности, а у случају да дође до нарушавања друштва да делују репресивно против извора опасности.¹⁴ Сваки систем безбедности се састоји од два

⁷ Đukić, 2017, стр. 105-106; Драгишић, 2009, 163.

⁸ Đukić, 2017, стр. 107.

⁹ Стајић, 2005, стр. 22.

¹⁰ Стајић, 2005, стр. 31.

¹¹ Кековић, 2011, стр. 81.

¹² Đukić, 2017, стр. 116.

¹³ Кековић, 2011, стр. 86.

¹⁴ Стајић, 2005, стр. 35; Кековић, 2011, стр. 88.

дела: врста и облика активности по којим систем функционише и организација које представљају носиоце тог система. Можемо разликовати основне елементе система безбедности као активности, мере, субјекте и снаге.¹⁵ Из тога произилази функционална дефиниција система безбедности по којој је он одређен активностима и средствима са којима се остварују његови задаци (под-системи: одбрамбени, полицијски, обавештајно безбедносни).

Међутим, систем безбедности, као и све остале државне функције нису настале из једног разлога, нити су се развијале истовремено, већ представљају производ дуготрајних процеса и хтења једног друштва.¹⁶ Из тог разлога није могуће подвести систем безбедности у јасне дефиниције, већ га треба посматрати интегрално, у склопу са осталим елементима друштва са којим се заједно развија.¹⁷ На њега утиче сплет економских, политичких и друштвених околности различитим интензитетом, због чега се и преко безбедносних система и огледају идеолошке вредности једног друштва. Из тих разлога безбедносни системи се посматрају кроз интегралну теорију која објашњава на какав начин су формиране његове функције и основе под утицајем политичког окружења и да је систем део друштвених односа.¹⁸ Већ је истакнуто да опасност по друштва може доћи споља или унутар њега и у складу са тим и систем безбедности усмерава своје активности и средства у правцу спољне безбедности и унутрашње.¹⁹ Ради одржавања безбедности целог друштва потребна је равнотежа између оба сегмента безбедности, јер спољна безбедност није одржива ако је друштво угрожено изнутра и обратно. У остваривању тог таквог циља сваки систем безбедности делује у зависности од људства које га сачињава, без обзира како је систем организован, и од спољних околности, на које сам систем није у могућности да делује.²⁰

Демократске државе у Европи одређују кључне интересе у зависности од економских и друштвених односа у њима и на основу тога и стварају безбедносни систем ради њихове заштите.²¹ У току прошлог века већина држава на континенту није имала демократско уређење већ једнопартијске или ауторитарне режиме где нису постојале представничке институције и подељеност власти. Носиоци таквих идеологија нису трпели никакву опозицију и уз помоћ технологије и масовних покрета у знатној

¹⁵ Đukić, 2017, стр. 113.

¹⁶ Стајић, 2005, стр. 18.

¹⁷ Кековић, 2011, стр. 88.

¹⁸ Кековић, 2011, стр. 87.

¹⁹ Стајић, 2005, стр. 38-39.

²⁰ Đukić, 2017, стр. 116.

²¹ Драгишић, 2009, стр. 169.

мери су и успели да наметну један калуп целом друштву.²² Због тога и системи безбедности у тим државама имају улогу да наметну одређене вредности па чак и да их сами одређују. Тоталитарни режими XX века које ћу приказати су фашистичка Италија, нацистичка Немачка, СССР, ДР Немачка. Без обзира што су у питању државе са крајње супротстављеним идеологијом, за њих јесте заједничко потпуна полицијска контрола без законских ограничења.²³

2. Одређење тоталитарног поретка

Пред таквим егзистенцијалним проблемима, појединци и цела друштва су морала да промисле и покушају да пронађу нова, иновативна решења за новонастале изазове. Институције и норме либералног друштва многим нису деловале погодне за решавање проблема, чак и ако нису биле сам узрок невоља са каквима су се суочавали.²⁴ Припремљено је тло за појаву једног опречног правца у развоју политичког живота Европе, када се скоро стечене слободе напуштају или насилно руше. Уместо плурализма у деценијама након Првог светског рата појављује се један нови начин уређења, заснован на једнопартијском вођењу државе и свобухватној контроли друштва. Контрола друштва употребом модерне технологије и масовних покрета могућа је тек од XX века.²⁵ Сви облици људског живота потпадају под контролу државе, од привреде до верског живота и постају мета контроле од стране масовног покрета.²⁶ Сви аспекти живота, од разоноде и образовања до привреде и културе, постају политизовани и подвргнути потпуној контроли од стране извршне власти. Такав поредак захтева укидање цивилног друштва и слободномислећег појединца у циљу отклањања постојаћих противуречности.²⁷ Покушаји да се разабере главни елементи тоталитарног система давали су различите резултате али је могуће оцртати неке основне карактеристике типичне за овакве режиме.

Званична идеологија је свеprisутна и преко ње се регулише целокупан живот појединца. Једна свемоћна партија са херојским вођом, централизована контрола над привредом, тотална контрола над медијима и средствима комуникације, владавина преко свемоћног полицијског апарата као средства надзора, најистакнутије су

²² Cvetković, 2017, стр. 17-18.

²³ Cvetković, 2017, стр. 10.

²⁴ Митровић, 1998, стр. 361-363.

²⁵ Kuljić, 1983, стр. 2.

²⁶ Cvetković, 2017, стр. 10.

²⁷ Heywood, 2012, стр. 212.

карактеристике ових система.²⁸ Највећа разлика између тоталитарних режима је њихов однос према економском уређењу. Италија и Немачка су остале капиталистичке државе са само poneким елементима централног планирања, усмереног у војне сврхе, као и демократске државе тог доба. СССР је током свог постојања водио планску привреду. Карактеристике тоталитарних режима су присутне и у другим облицима аутократских владавина али само у овом облику је до крајњих граница доведена присила, преко свемоћне политичке полиције ојачане модерном техником и управљачким методама. Контрола се спушта и обухвата све елементе друштва, а не само опозиционе групе и цело друштво без изузетка, и усмерена је на стварање новог поретка.²⁹ Ефикасно је сузбијана алтернатива и отпор једног дела становништва, а захтевано је и спровођено сатирање било каквог другог облика мишљења, ван званичног тумачења партије.³⁰ Сам појам тоталитарне државе се први пут појавио у Италији када је Мусолини у говору 1925. описивао власт фашистичке странке. Наравно, за њих је тај термин носио искључиво позитивну конотацију.³¹ Дефиниција створена да једном нејасном политичком покрету да моралну вредност, брзо је изгубила јасан смисао и постала везана искључиво за вредносне судове оних који су га користили. Друштвене науке, без обзира на намере појединаца, увек имају печат средине где настају због чега су дуго и биле уплетене у полемику између сукобљених идеологија.³²

Радикални заокрет у уређењу земаља Европе предвођен је од стране десничарских снага након Првог светског рата. Иницијатор револуције је био Бенито Мусолини а најуспешнији Адолф Хитлер. На таласу социјалних немира, економске кризе и рата десничарске снаге су срушиле репрезентативне политичке институције у свим државама, сем Велике Британије, Ирске, Швајцарске и Финске.³³

Другачија врста изазова либералним демократијама почиње у време када су старе царевине још увек стајале на ногама. Немаштина и јадно вођење рата изнедрило је револуцију у Русији, на чијем челу су се нашли бољшевици предвођени Лењином. Са програмом засновним на *Комунистичком манифесту* понудили су радикално одбацивање претходног поретка и стварање друштва у коме би сва власт била у рукама

²⁸ Аутократска власт је постојала кроз целу прошлост у раличитим облицима али је тек са XX веком и развојем технологије могла да поприми такве размере, видети Kuljić, 1983, стр. 1-5; Cvetković, 2017, стр. 9-12.

²⁹ Arent, 1999, стр. 294-331.

³⁰ Митровић, 1998, стр. 66-68.

³¹ Paxton, 2004, стр. 211; Miler, 2013, стр. 123-126.

³² О различитом тумачењу појму у зависности од идолошке оријентације видети Kuljić. 1983. стр 5-19; Paxton, 2004, стр. 212-213.

³³ Hobsbaum, 2002, стр. 89.

радника, а не као раније подељена између различитих класа у друштву.³⁴ Суверенитет држава је требао да буде у рукама људи који су до тада били експлоатисани од стране других. Комплетна промена имовинских односа и рушење поретка захтевало је да се друштво подреди вођству комунистичке партије, а опозиција није била малобројна. Заузимајући водеће место у покрету експлоатисаних маса комунисти проглашавају све друге идеје и организације опасношћу по радни народ. Пратећи учење Карла Маркса и Фридриха Енгелса на истоку почиње велики експеримент социјализма.³⁵ Револуција се проширила и на Немачку, Мађарску и Аустрију али су владе у тим земљама силом угушиле побуну. Комунистичка партија је водила рат до 1922. против присталица старог режима и западних сила како би преживела, тако да је њена моћ да шири револуцију ван граница Русије, остала ограничена и чак у супротности са званичном политиком.³⁶ Без обзира на одустајање од светске револуције и пораз пролетерских устанака 1919. године идеја бескласног друштва је изазвала бурну реакцију широм света.

Упркос апокалиптичним сликама какве је изазивао помен пролетерске револуције, ни једна либерална демократија није била срушена од стране комуниста већ од покрета са далеко теже дефинисаним карактеристикама. Неизвесност и индивидуализам либералног света, наспрам нарастајуће снаге светског радничког покрета, оставио је велики простор на политичкој сцени. Конзервативне традиције и нове тековине масовне демократије створиле су једну врло нејасну идеологију у покрету *Fasci di Combattimento* од стране Бенита Мусолинија током фебруара 1919. у Италији.³⁷ Полазећи од искуства Првог светског рата, у коме су масе колективно страдале борећи се и расцепканошћу парламентарног живота, дошло се до одлучног одбацивања консензуса на коме је почивала демократија. Водећи принципи Просветитељства: једнакост, слобода и разум су одбачени као старомодни, а на њихово место су постављене идеје хероизма, моћи, насиља и рата, манифестоване у мистичној заједници вође и народа.³⁸ Кључни мотив њихове идеологије је нестанак индивидуализоване личности и стапање у јединствену националну заједницу преко које могу да остваре напредак. Једноставније речено фашизам је лакше окарактерисати по ономе што је одбацивао, него по јасном смеру у ком се развијао.³⁹ Комунизам је

³⁴ Митровић, 1998, стр. 88-93.

³⁵ McCauley, 2007, стр. 39-43.

³⁶ Другу светски рат је изазвао напуштање те политике Митровић, 1998, стр. 59-62.

³⁷ Kuljić, 1977, стр. 65.

³⁸ Heywood, 2012, стр. 199-202.

³⁹ Paxton, 2004, стр. 212-220.

представљао његову супротност, мада је на самом почетку и фашизам привидно иступао против капитализма. Различитост од осталих конзервативних идеја је била у томе што је фашизам имао за циљ да мобилише масе у новом правцу општег добра једне униформисане заједнице, а не да чува само привилегије и обичаје појединих група. Из тог разлога постоји разрађена пропагандна слика о развијању технологија и науке усмерене у правцу обogaћивања друштва, за разлику од ранијих ограничења капиталистичке привреде.⁴⁰ Фашистичка држава, у тумачењу њеног идеолога Ђентилија, представља једини могући оквир у коме појединац може да се оствари служећи целој заједници. Тако је и скована крилатица „све за државу, ништа ван државе“.⁴¹

Постајала је разлика између фашизма у Италији и нациста у Немачкој, формираних по узору на Мусолинијеву партију. Немачка, чије је становништво било верски подељено на протестанте и католичку мањину као и због пораза у рату, имала је различитију националистичку традицију од Италије. Десничарски покрети су у Немачкој имали израженије расистичке црте. Комбиновањем народног антисемитизма и псеудо научних расистичких теорија створен је мост преко кога је требало омогућити да се превазиђу класне и верске поделе у народу.⁴² Идеја о борби супериорне расе против мање вредних је представљала сасвим упрошћено објашњење развоја светске историје и економских супротности у друштву.⁴³ У срцу нацистичке идеологије због тога није држава већ „*volk*“ народ.⁴⁴ Империјална политика нациста се такође водила једном бизарном рачуницом уништавања, по њима мање вредних, што би јој омогућило добитак довољних ресурса за живот те „супериорне расе“.

⁴⁰ Miler, 2013, стр. 119-120.

⁴¹ Kuljić, 1983, стр. 23-25.

⁴² Kuljić, 1978, стр. 162-170.

⁴³ Kuljić, 1978, стр. 163; Митровић, 1998, стр. 364-368.

⁴⁴ Kuljić, 1977, стр. 163-166; Kitchen, 2011, стр. 246-248.

3. Безбедносни системи тоталитарних режима

3.1. Италија 1919-1943

Владајући кругови краљевине Италије на крају Првог светског рата, поред крајњих напрезања и губитка 700 000 живота, имају мало тога да покажу пред уморном и изгладнелом јавношћу.⁴⁵ Приступивши рату без подршке парламента и јавности, једино уз агресивне демонстрације националиста, Италија није имала снаге за стварање великог царства. Године сукоба су са собом водиле у неизбежну милитаризацију становништва, а мали резултат тог напора никако није могао да угаси жеђ за ратном славом код многих.⁴⁶

Апенинско полуострво је имало озбиљан проблем са недостатком ресурса за индустрију и плодне земље за прехрану становништва. Привреда јесте била развијена, али ипак није могла да упосли све већи број радника који су стизали са села, глад је била свакодневица за многе људе.⁴⁷ Стара аристократија је у неким деловима земље и даље држала земљопоседе, али је временом губила утицај наспрам буржоазије. Без обзира на релативну малобројност, та два слоја су и даље преко војске, цркве и двора, држале водећу реч у политици и били вође Либералне странке, тада највеће у парламенту. Економска криза и штрајкови представљају непремостив проблем, пошто сама Либерална странка у својим редовима није била јединствена.⁴⁸ Парализа извршне власти и опасност револуције на политичку сцену изводе авантуриста спремне да екстремним поступцима скрену пажњу на себе у гладним годинама мира. Пример за то је криза у Ријечи, где је националиста Д'Анунцио заузео град са присталицама и завео диктатуру.⁴⁹

Краткотрајна епизода у Ријечи представља најаву будућих догађаја у Италији, јер за то време једна вештија личност почиње успон према власти. Уским идеологијама и класним поделама парламентарне партије су оставиле простор агресивним критичарима да иступе као носиоци нове идеје у политици. У исто време, док је Д'Анунцио деловао на северу Италије, у Милану, током марта 1919., окупљала се група бивших социјалиста, националиста, интелектуалаца и демобилисани војника, који су на

⁴⁵ Nolte, 1990, стр. 187-188.

⁴⁶ О друштвеним односима у Италији видети: Митровић, 1998, стр. 168-173; Робертс, 2002, стр. 492-494.

⁴⁷ Утицај Социјалистичке партије Италије је био велик у то време али низ генералних штрајкова није давао резултате Kuljić, 1977, стр. 67-69.

⁴⁸ Kuljić, 1978, стр. 62-63.

⁴⁹ Nolte, 1990, стр. 195-198.

иницијативу Бенита Мусолинија основали покрет борбених снопова - *Fasci di Combattimento* Идеје водиле скупине су биле формиране испрва као критика тадашњег положаја Италије у свету, пре него јасан програм како такво стање да исправи. Одбијајући тренутно стање и традиције, желели су да одлучном акцијом створе ново друштво само нису дали одговор којим путем је то могуће. Сматрајући да су жртве поднете у рату остале без одговарајуће награде, захтевали су испуњење максималних територијалних захтева. Богатство и моћ капитала је за њих представљало непријатеља исто као и комунизам са интернационалним стремљењима, барем на речима. Врховно добро је представљала „отаџбина“ којој је био подређен појединац. Једино таквим једноумљем је било могуће водити експанзивну спољну политику и отклонити унутрашње проблеме у Италији.⁵⁰ Остајући на маргинама политичког живота, Мусолини је у првој фази покрета покушао да демагогијом изађе у сусрет највећем делу становништва и обећа социјалне и аграрне реформе, са циљем да побољша положај радника, али не и да промени економске односе у друштву.⁵¹

Покушај да се на изборима докажу није донео плод али доследно имену свог покрета, прве мере које су успешно могли да предузму било је борба против социјалиста и националних мањина. Стварањем борбених одреда „*skvadro de anszione*“ привлаче многе младе људе из добростојећих породица и бивше војнике. Као обележје усвојили су црну униформу, а у почетку свака „сквадра“ је сама бирала своје руководство. Статут сквадриста је диктирао војничку дисциплину у својим редовима и захтевао од припадника да одбаце све законе Италије, а делују једино по „моралним“ начелима странке.⁵² Мада фашистички покрет и није био бројан на почетку, они су били далеко предузимљивији од супарника и уништавањем просторија социјалистичких удружења привлаче пажњу предузетника и земљопоседника. Тако стичу покровитеље спремне да им пруже средства за борбу против социјалиста али и наклоност државне власти у многим местима.⁵³ Највеће успехе фашисти остварују у долини реке По, мада по цену губитка једног дела чланства невољног да постану слуге земљопоседника.⁵⁴ Фашистички покрет постаје масованији и обухвата значајан део Италије, тако да се до 1921. трансформише у странку и заједно са либералима и националистима иступа на изборима, када добијају 35 посланичких мандата.⁵⁵

⁵⁰ Kuljić, 1978, стр. 122-123; Митровић, 2009, стр. 30-32.

⁵¹ Miler, 2013, стр.120-122.

⁵² Nolte, 1990, стр. 206-210; 268.

⁵³ Paxton, 2004, стр. 100.

⁵⁴ Paxton, 2004, стр. 58-64.

⁵⁵ Митровић, 1998, стр. 188.

Угледнији политичари су почели да избегавају премијерско место, препуштајући га минорним личностима, како би дочекали прилику да узму власт без последица по свој углед. Калкулисање је подрило њихов углед у јавности због чега се чују позиви да одлучан вођа преузме власт. Мусолини, ступањем у парламент се прилагођава околностима, потврђујући приврженост круни и католичанству. Следећи пример свог узора Д'Анунција одлучили су да демонстрацијом силе преузму власт и поведу одреде црнокошуљаша у Рим како би изнудили признање од краља и владајућих кругова.⁵⁶ Покрет малог броја фашиста није изазвао реакцију власти и војска је остала пасивна. Краљ и влада су прво покушали без насиља да се нагоде са Мусолинијем о његовој улози у власти. Мусолини захтева место премијера у влади, на шта је краљ и пристао, у време док су црнокошуљаша били далеко од Рима. Отпочиње лагана смрт парламентаризма, када се гаси сва опозиција и држава се трансформише у део партије.⁵⁷

Имајући само мали број посланика у парламенту фашисти су своју снагу темељили на контроли извршне власти преко које су могли да ућуткају опозицију. Међу првим мерама је била трансформација “црних кошуља“, од страначке групе батинаша у део полиције под именом „Добровољачка милиција за заштиту националне сигурности“. Припадници милиције су полагали заклетву на верност прво Мусолинију и били директно под његовом командом заједно са посебно групом телохранитеља. Намена им је била иста као и пре него што су добили званичне униформе, али су сада нестале и формалне препреке да прогањају противнике, а опсег терора се проширио. Опозиционари су протерани, а они који нису успели били би интернирани на мало острва ван копна Италије где су створени логори. Имајући одрешене руке према социјалистима, 1924. су остале политичке странке у парламенту биле приморане на измене закона преко кога је Мусолини успео да добије две трећине места у народној скупштини, након насилне изборне кампање. Терор јесте изазивао протесте али је краљ наставио да подржава Мусолинија, због чега је и опозиција устукнула. Од тада почиње завођење тоталитарне власти у земљи.⁵⁸

Мусолини, пошто је успешно ућуткао опозицију и бивше савезнике, почиње преко намештеног парламента да низом закона претвора државну управу у део фашистичке странке. Издати су закони да државни службеници могу бити постављени

⁵⁶ Мусолини није кренуо на Рим већ већ остаје по страни од опасности у Милан: Paxton, 2004, стр. 87-91.

⁵⁷ По правилу фашистички странке преузимај државни апарата, никад га не руше Kuljić, 1978, стр.129.

⁵⁸ Робертс, 2002, стр. 496-497.

само ако имају поверење владе, а уведена је строга цензура штампе.⁵⁹ Противници режима су били уклањани из јавног живота одузимањем грађанских права преко закона о заштити државе.⁶⁰ Уведени су и посебни судови за заштиту државе где није вредео ни један принцип до општег добра државе.⁶¹ Допуштене су и ванредне мере против лица за које се само сумњало да представљају опасност по режим.⁶² Мусолини је на себе сасвим преузео вођење државе, док су министри постали само извршиоци његове воље.

Полиција, још од раније склона фашистима, сада је у потпуности потпала под њихов утицај док је војска ипак имала на првом месту традиционалну лојалност према владару, а мање привржености Мусолинију. Фашисти никада нису овладали војском већ су је увек сматрали кључним елементом будућег империјалног пројекта, а не препреком.⁶³ Долазак на власт је ипак захтевао да се војсци искаже поверење постављањем официра на чело одреда добровољачке милиције и одлуком да у случају рата они потпадају под команду војске, мада са посебним униформама.⁶⁴ Поред милиције настала је телесна стража Мусолинија док је полиција ојачана стварањем нових специјализовних одељења.⁶⁵ Посебна обавештајна служба је наставила да контролише унутрашње прилике са наменом да прогони антифшисте, али никада није постала центар моћи као Гестапо у Немачкој.⁶⁶

На челу државе се налази од тада Велико фашистичко веће састављено од групе верних следбеника Мусолинија, чија је званична улога била да саветује Дучеа, али је стварно веће било изнад владе.⁶⁷ Проблем класних сукоба су решили формирањем „корпоративних удружења“ у којима су, наводно, радници и послодавци имали да заједнички долазе до компромисних решења на обострану корист.⁶⁸

Успеси у насилном прикривању социјалних противречности и потискивању опозиције нису могли да утичу на велику економску кризу, која је тада потресла цео свет а показала су се сва ограничења беспоговорне власти Мусолинију. Једини излаз у таквој ситуацији је био да, у складу са старом формулом империјализма, унутрашње

⁵⁹ Законске одредбе се објављују декретом Митровић, 1998, стр. 207-212.

⁶⁰ Процењује се да је било више од 12000 затвореника у Италији Cvetković, 2017, стр 11.

⁶¹ Paxton, 2004, стр. 136.

⁶² Nolte 1990, стр. 229-231; Paxton, 2004, стр. 122-123.

⁶³ Paxton, 2004, стр. 123.

⁶⁴ Nolte, 1990, стр. 271.

⁶⁵ Митровић, 1998, стр. 207.

⁶⁶ Тајна полиција није никада постао засебан центар моћи у Италији Nolte, 1990, стр. 278-278.

⁶⁷ Митровић, 1998, стр. 203-206.

⁶⁸ Стварно у удружењима су главну реч водили власници компанија Kuljić, 1978, стр. 77-78.

сукобе реши агресивном спољном политиком.⁶⁹ Изговор је пронађен у малим сукобима са Етиопијом, старом метом освајачких претензија Италије. Покренувши сукоб са сиромашном земљом у Африци 1935., фашисти су мислили да ће освојити преко потребне сировине и плодно земљиште какво је недостајало Италији. Рат у Африци је имао ту специфичност што су на фронту оперисале целе дивизије добровољачке милиције са засебном командом и под посебним ознакама. Показивало се да Мусолини има намеру да војску ограничи са оружаном силом партије. Равнотежа са старим елитама је била померена у корист фашиста, пошто је милиција тада били бројнија од редовне војске.⁷⁰ Неминовни тријумф европске војске над сиромашнијим противником изазвао је екстазу и нови талас фашизације у Италији без обзира на слабост противника. Становништво освојене територије је било подвргнуто окрутној окупацији којом су управљали „црнокошуљаши“.⁷¹ Освајачки успеси су дали полета и самопоуздања фашистима. Они се окрећу агресивној спољној политици како би доказали моћ покрета. Непрекидна милитаризација друштва, стварање култа саможртвовања и уздизање младости јесу била идеолошка потреба у време економске кризе, да попуне недостатак стварног економског напретка, али су и завеле саме творце да поверују у војну супериорност фашизма над другим.⁷² Тражећи велико место у политици Европе склапају савез са Немачком преко ког су се надали да ће обезбедити империјалну будућност. Савез са Немачком је изазвао једну промену у фашизму а то је пораст расистичких ставова до тада мање истакнутих у Италији. Шовинизам јесте имао важно место у фашистичкој идеологији, посебно усмерен према Словенима, али тек са склапањем „челичног пакта“ настаје законодавство инспирисано нацистичким расним законима.⁷³

Очекујући крах демократских и комунистичких режима Мусолини је планирао царство на Медитерану. Великом циљу је додата и идеолошка боја борбом против комунизма, али агресивно држање никако није одговарало стварној снази војске и фанатизованих добровољаца.⁷⁴ Окаснило уплитање у рат на страни Хитлера је брзо показало сва ограничења фашизма. Последњи ударац је дошао од стране савезника када су без отпора успели да заузму Сицилију и југ Италије 1943. године. Војска је отказала

⁶⁹ Paxton, 2004, стр. 137-138.

⁷⁰ Paxton, 2004, стр. 164-168.

⁷¹ Paxton, 2004, стр. 165-166.

⁷² Митровић, 1998, стр. 211-212.

⁷³ Забрањени су мешовити бракови и постављена економска ограничења за Јевреје Nolte, 1990, стр. 241-243

⁷⁴ Nolte, 1990, стр. 279-281.

послушност и уз дозволу краља потписала капитулацију.⁷⁵ Елитне јединице милиције нису покушале ништа да ураде. Старе елите су ипак имале далеко већи утицај од пропалог херојског вође.

3.2. *Нацистичка Немачка 1933-1945*

Империјалне амбиције Немачког царства нису донеле резултате већ пораз и силазак са власти династије. Војска је отказала послушност официрима, а изгладнели цивили ступају у штрајк. Цар и врхови војске, свесни да не знају како да умире бес народа, препуштају канцеларску власт вођи Социјалдемократске странке Еберту, 9. новембра 1918.⁷⁶ Први задаци власти нове републике су били да склопи мир са победницима и организује уставотворну скупштину. Силе победнице одређују строге услове мира са намером да за стално спрече немачки милитаризам и надокнаде материјалну штету. Губитак територија заједно са разоружањем и наплатом ратних репарација, од првог дана републике стављају на њу печат слабости.⁷⁷ Конзервативци су из тога створили извор критика и пропаганде против новог система, стварајући мит о издаји политичара према војницима на фронту.⁷⁸ Покушај левице да покрене револуцију је окончан маја 1919 крвавим репресалијама.

Уставотворна скупштина, састављена од различитих умерених странака леве и десне оријентације, на заседању у граду Вајмару, усваја нови устав. Устав је предвиђао да скупштина, изабрана општим правом гласа, буде врховно законодавно тело, док би влада имала извршну власт и одговарала би скупштини. Парламент је међутим био ограничен ауторитетом председника републике који је имао посебна овлашћења о самосталном проглашењу закона, без скупштине, у случају кризе. Таква улога председника републике је имала за циљ да обезбеди стабилност земљи, али је стварно настала из старих традиција царства о просвећеном владару чији ауторитет управља државом као гаранцијом поретка.⁷⁹

Друштво републике није претрпело никакве промене у односу на царство и нестанком ауторитарне власти поредак је морао да се заснује на мноштву чудних компромиса, тако да у републици ниједна странка није имала превагу над другима. Аристократија и војска су и даље имале водећу улогу и са својим идеалима службе

⁷⁵ Робертс, 2002, стр. 501-502.

⁷⁶ Митровић, 1998, стр. 102-108.

⁷⁷ Робертс, 2002, стр. 353-358.

⁷⁸ Kitchen, 2011, стр. 200.

⁷⁹ Kuljić, 1978, стр. 83-84.

држави.⁸⁰ Елите, застрашене револуцијом, привремено, морају да се помире са демократијом, али нису прихватиле републику. Средњи слојеви, угрожени губитком сигурности и социјалним сукобима у друштву су пре били склони да подрже познати поредак, него да ризикују са друштвеним реформама. Индустијски радници и земљорадници су имали различите представнике, од старих земљорадничких странака до нових Комуниста и Социјалдемократа.

Прве године демократског живота нису прошле без озбиљних изазова пре свега са стране екстремне деснице која је терористичким средствима покушавала да уништи републику.⁸¹ Парламентарна демократија је у њиховим очима била немоћна да заведе ред у држави и врати Немачку на место велике силе. Ратна пропаганда, годинама ширена у становништву како би се подигао морал и оправдало жртвовање на фронту борби против мрског непријатеља, ствара атмосферу страха и ксенофобије. Међутим, фронтова више није било, али је зато у самој Немачкој пронађена далеко слабија група "странаца" на коју би се могао искалити бес, а то су били Јевреји.⁸²

Покрети екстремне деснице су имале углавном сличне програме, али у својој пропаганди нису узимале у обзир шире слојеве становништва и тиме су остајали ван политичке борбе. Игром случаја једна странка, међу мноштвом, је успела да изађе из затвореног круга незадовољника и да се обрати целокупном становништву. Немачка радничка партија, основана у Минхену 1918., била је једна од анти-комунистичких покрета без значаја у граду, све до појаве војног шпијуна у њиховим редовима. Разочарани војник пореклом из Аустрије, Адолф Хитлер, је након рата наставио да служи као обавештајац, али је током једне мисије пронашао другу страст и сам се укључио у политички живот, откривши да има публику жељну да га слуша и таленат да говори.⁸³ Странка без јасног програма и дисциплине, са овим необичним појачањем, постаје све агресивнија и пред себе ставља циљ да парира левичарима у борби за радника. Странка је наредних месеци добила јасан програм и променила име у Националсоцијалистичка немачка радничка партија. Програм је био особен по томе што је садржао разгранате социјалне мере намењене поправљању положаја нижих и средњих слојева, углавном презрених од стране других десних странака.⁸⁴ Разлика од других левичарских програма је била у томе да је овај имао за циљ добробит Немца "по

⁸⁰ Средњи слојеви су покушавали да опонашају племство Nolte, 1990, стр. 307-308; Kuljić, 1978, стр. 79-81.

⁸¹ Покушаји левце да наруше поредак су се завршавале тежим насиљем Митровић, 1998, стр. 162-163.

⁸² Kuljić, 1978, стр. 166-172. О настанку антисемитизма видети :Arnet, 1999, стр. 29-123.

⁸³ Митровић, 1998, стр. 212-215.

⁸⁴ Анализу програма видети: Nolte, 1990, стр. 323-324; Митровић, 2009, стр. 24-26.

крви", а не грађана Немачке различитог порекла. Подела на "сународнике по крви" и странце друге расе је постала основна водила целог програма. Држава је морала да има централистичку власт како би обезбедила материјалну сигурност. Нису доводили у питање капиталистичко уређење али су критиковали ратне профитере. Сваки припадник народа је имао исте обавезе и права, али искључиво са циљем да делује за добробит народне заједнице. Узрок недаћа у Немачкој је јасно обележен као "јеврејско-материјалистички дух" и циљ странке је био његово уништење.⁸⁵

Упоредно са артикулисањем циљева странке јавља се потреба за стварањем борбене групе у њеном склопу, као што је било уобичајно у политичком животу Немачке. Усвајајући пример борбених снопва из Италије, тада већ познатих у Европи, формирају се одреди SA. Састављене од млађих мушкараца и бивших војника те формације, прозване Смеђе кошуље, представљаће песницу у освајању власти.⁸⁶ Хитлер је успео да у Минхену стекне углед и под скривеним покровитељством војске почне и да издаје новине, мада је странка често упадала и у сукобе са полицијом. Водећи се примером из Италије, Хитлер, тада тек вођа мање странке у Баварској, покушава 1924. да покрене свој марш на Берлин, како би свргао Социјалдемократе.⁸⁷ Конзервативна влада Баварске лако је сломила устанак. Пресуде изречене на суду, за покушај државног удара, деловале су више као укор него казна. Боравак у затвору је користио и Хитлеру да своју идеологију уобличи у програмској књизи где целокупан развој света представља као немилосрдну борбу јачих и слабијих раса. Подразумевајућа најмоћнија раса су били Германи због чега они и заслужују империју, а то једино могу постићи сталним прочишћењем својих редова. Империја је требала да буде створена на истоку Европе уништењем народа тог простора.⁸⁸

Тежак неуспех у лоше промишљеном покушају је приморао нацисте да промене тактику и постепеним радом, мешавином насиља и агитације, пробају да заузму власт. Након изласка из затвора Хитлер затиче странку ослабљену, а његов положај вође пољуљан. Странка је темељно реформисана стварањем строге структуре засноване на беспоговорној послушности вођи-фиреру и ојачана стварањем борбених одреда намењених искључиво заштити страначког вође. Група телохранитеља, бирана по посебним критеријумима расне чистоте, је лагано расла и у наредној деценији постаје

⁸⁵ Nolte, 1990, стр. 338.

⁸⁶ Митровић, 1998, стр. 221.

⁸⁷ Робертс, 2002, стр. 511-512.

⁸⁸ Митровић, 1998, стр. 276; Kitchen, 2011, стр. 246-248.

племство новог Рајха.⁸⁹ На челу те елите се налазио Хајнрих Химлер који пажљивим потезима успева да стекне највеће поверење Хитлера и право да створи страначку обавештајну службу SD 1931. Припадници те службе су често били високообразовани добровољци.⁹⁰ Странка није била јединствена, постојао је раздор између "левог" крила партије, чији је циљ био трајно велика расподела богатства међу свим припадницима расе и прагматика, спремних да све учине ради задобијања власти.⁹¹ Сређивање економских прилика у Немачкој приморало је странку да критику владе усмери на спољну политику и да потражи подршку од индустријалаца, ублажавајући критику капитала.⁹²

Велика прилика за нацисте долази са сломом берзе у Њујорку, када цео свет упада у рецесију. Последице су се осетиле у Европи 1930. када долази до колапса банкарског система, прекида рада индустрије и пораста цена животних намирница, због прекида међународне трговине. Немачка, пошто је успела донекле да се опорави од рата, поново је у кризи. Пред јавним мњењем се опет појавио стари зов за чврстом владом, способном да уклони несигурност парламентарног поретка.⁹³ Избори 1930. доносе највећу промену у политичком животу, када нацистичка партија на изборима постаје друга по снази. Избори за председника 1932. су показали још већу снагу Хитлера на политичкој сцени када је изгубио изборе, али је добио 37% гласова. Ванредни парламентарни избори исте године показују успон нациста који добијају 230 мандата у скупштини.⁹⁴ Успех је делом постигнут употребом најсавременије технике за ширење политичких порука, радиопријемника, а такође и авиона за брзи прелазак са једног организованог масовног скупа на други, на што више места, што је омогућило вођи далеко убедљивије јавне наступе. Међутим и насиље је играло велику улогу поред уобичајне пропаганде, пошто су SA и SS одреди били далеко боље организовани и бројнији него борбене снаге осталих странака.⁹⁵ Изборна кампања је брзо попримила карактер побуне, тако да је само у Пруској било убијено стотину људи за два месеца 1932.⁹⁶ Конзервативни центри моћи и десне партије су у тим околностима виделе шансу да укључивањем нациста у власт обуставе непрекидно насиље.

⁸⁹ Delarue, 1966, стр. 96.

⁹⁰ Delarue, 1966 стр. 130; ; Kitchen, 2011, стр. 250.

⁹¹ Kuljić, 1978, стр.104-106; Митровић, 1998, стр. 226-227.

⁹² Извесна успех је и постигнут тим путем Paxton, 2004, стр 66-67.

⁹³ Робертс, 2002, стр. 512-513; Paxton, 2004, стр. 64-65.

⁹⁴ Митровић, 1998, стр. 223-235.

⁹⁵ Arent, 1999, стр. 352-353.

⁹⁶ Митровић, 1998, стр. 235-236.

Одлука о будућности Немачке није донета на изборима већ преговорима саветника председника Хинденбурга и десничарских странака са нацистима. Хитлер је за себе тражио канцеларско место и министарство унутршњих послова, док је остала места препустио савезницима, што се по договору и десило 30. јануара 1933.⁹⁷ Старе елите су наивно помислиле да могу бити партнери са нацистима, али та илузија је брзо нестала. Војска, подозрева према демократији, прихвата обећања о новом наоружавању и поништењу "неправде из Версаја". Хитлер, свестан да и даље има пред собом опозицију и да Рајхстаг представља препреку потпуном преузимању власти, припрема још једне изборе како би потпуно сломио опозицију. Са позиције моћи сада је могао да изборе организује под условима какви су њему одговарали и прво главно средство на том путу је било министарство унутрашњих послова у надлежности његове странке.⁹⁸ Полицијске службе, након 15 година бурног политичког живота у Немачкој, су имале одељења намењена спречавању нарушавања уставног поретка, а често су и сами нацисти, најагресивнија странка тог времена, били њихова мета. Долазак на власт пружа им прилику да се освете прогонитељима, али и да потраже сараднике међу њима како би осигурали моћ. Водећа личност у том престојавању је Херман Геринг, тада председник Рајхстага, од раније упознат са снагом полиције и везама у њој.⁹⁹ Већина полицајаца је отпуштена и замењена преко ноћи људима из SA и SS одреда, али је остало проверено језгро потребних стручњака. Борбени одреди странке су проглашени за помоћне полицајце и плаћени о државном трошку послати да силом утишају опозицију под изговором спречавања "завере против државе". Насиље је одмах погодило и Јевреје који су били жртве јавних напада и понижења. Политички противници су завршавали у логорима без правне одлуке, што ће ускоро постати судбина на стотине хиљада људи, а насиље није било прикривано. Између две борбене формације странке, SA и SS, тада долази до притајеног сукоба око монопола на насиље, а тиме и моћи у новом поретку.¹⁰⁰ Опозициона гласила су затварана а на врхунцу терора долази до пожара у згради Рајхстага, што је послужило као изговор за укидање грађанских и политичких слобода преко Закона за заштиту државе.¹⁰¹

Парламент је сам себе учинио сувишним законом о влади да доноси самостално законе. Укинута су након тога сви покрајински парламенти и синдикати а законом од

⁹⁷ Nolte, 1990, стр. 345-347; Paxton, 2004, стр. 93-97.

⁹⁸ Митровић, 1998, стр. 238.

⁹⁹ Delarue, 1966, стр. 47-52.

¹⁰⁰ Delarue, 1966, стр. 57-61; Paxton, 2004, стр. 133-134.

¹⁰¹ Постоје различита мишљења о узроцима пожара Kitchen, 2011, стр. 235-236.

14. јула Немачка је проглашена једнопартијском државом.¹⁰² Забрана опозиције законом праћено је агресивном пропагандом, али она не би имала ефекта да није била помогнута тешким репресалијама изведним преко посебне нове тајне државне полиције.¹⁰³ Нова служба је имала за циљ да елиминише све противнике режима али и да надгледа рад државних службеника и да бележи њихово незадовољство и знаке отпора. Основана је и посебна организација "Научни институт Херман Геринг" чији је циљ био прислушкивање телефонских веза у земљи стално издвојена под контролом њеног оснивача.¹⁰⁴ У сврху тога рад Гестапо је изузет од надлежности судова и сваке контроле, са правом да задржава грађане и у затвору без икакве судске мере. Једину контролу над тајном полицијом је имала страначка обавештајна служба SD без обзира што је она настала као партијска служба, а тек касније је постала део државне структуре. Тим путем је још од 1933. основан цео низ концентрационих логора из којих је настао систем логора намењених за рад, преваспитавање и уништавање противника на простору целе Европе.¹⁰⁵

Метеорски успон до врха власти у редове нациста привлачи мноштво нових чланова и отвара питање прерасподеле стечене моћи. Новостечена моћ је ипак завела многе чланове странке да својевољно наступају на политичкој сцени. Један део странке окупљен у SA одредима чији је заповедник Ернест Рем, није сматрао да је заузимање власти довољно, већ је захтевао обрачун и са великим капиталом и одузимање моћи војске, како би се створило ново расно чисто друштво без старих елита.¹⁰⁶ Демагогија намењена придобијању подршке нижих слојева нису имала значаја у будућој борби за доминацију над Европом.¹⁰⁷ Хитлер је морао и да докаже поштовање војсци, а не да је мења са одредима уличних бораца SA како је то мислио Рем. Моћ у самој странци није више зависила само од агресивних бораца, већ и од вештине да се прикупе информације о противницима. Геринг и Химлер, дуже време посвећени стварању обавештајне мреже, су успели да компромитују противнике. Хитлер, редовно обавештаван о критици и недисциплини у редовима SA одреда, лако доноси одлуку да елиминише Рема. Припреме изведене од стране Гестапоа и SS су изведене темељно да Рем и следбеници уопште нису ни били свесни шта им се дешава када су похапшени и стрељани јуна 1934. Војска је подржала подухват, задовољна што је SA склоњена са

¹⁰² Митровић, 1998, стр. 240; Winkler, 2000, стр. 38-41.

¹⁰³ Основана је прово у Прусији а касније се проширила на остатак немачке: Delarue, 1966, стр 54.

¹⁰⁴ Delarue, 1966, стр. 131-132; Winkler, 2000, стр. 97-99.

¹⁰⁵ Логори нису сакриване од јавности него видљиви Paxton, 2004, стр. 135.

¹⁰⁶ Nolte, 1990, стр. 352-353.

¹⁰⁷ Paxton, 2004, стр. 131.

сцене као бројчано јача снага.¹⁰⁸ SA одреди постају безначајни, док је SS у потпуности издвојен из њиховог састава и подвргнут личној Хитлеровој команди. Деградирање SA одреда је уздигло SS и њеног вођу Химлера на њихово место као оружану руку партије, а Гестапо је проширен на цео Рајх са централизованом командом.¹⁰⁹ Победници у страначком сукобу ће бити носиоци борбе за царство и његова елита.

Последњи остатак републике је био председник Хинденбург, кога нико од нациста није смео да напада, због угледа, али није ни морао због старости. Пре смрти Хинденбурга нацисти су исказивали поштовање војсци и стално тврдили да је она један од стубова државе, поред партије. Перспектива новог наоружавања и агресивне политике је одобровољила војни врх, састављен од племства, због чега су прихватили да након смрти председника 1934. Хитлер споји ту функцију са канцеларском. Принцип асолатног вође је комплетиран 1942. када је Хитлер проглашен апсолутним извршиоцем власти изнад свих закона и прописа.¹¹⁰ Немачка је напустила Лигу народа већ 1933., а 1934. законом одбацује ограничења из мировних споразума и тиме јавно почињу са новим наоружавањем.¹¹¹ Доказе да намерава повратак Немачке на светску позорницу, пружио је армији већ 1935. када је Сарска област, издвојена из Немачке по мировном уговору из Версаја, референдумом враћена у њен састав. Агенти Гестапоа и SD су пре гласања извели темељну припрему за позитивни исход. Однос војске и нациста никада није био хармоничан због социјалних разлика између две групе.¹¹² Постојала је замисао у армији да се изврши преврат у време анексије Чехословачке, међутим спољнополитички успеси су учврстили нацисте.¹¹³ Хитлер није веровао официрима због чега је изградњом борбених јединица SS покушао да створи контратежу, без обзира на обећање да неће бити других оружаних снага. Упоредо са стварањем партијске армије Гестапо и SD су успели да умање независност војске уклањањем официра, постављених пре Хитлера, преко фабрикованих скандала до 1938. Хитлер је укинуо Министарство рата и створио јединствену команду.¹¹⁴

Слом политичких противника отвара простор за обрачун са наводним биолошким противницима унутар Рајха. Једини спас су видели у потпуној забрани мешања људи германске расе са другима, због чега 1935. уводе законе о чистоти расе,

¹⁰⁸ Kitchen, 2011, стр. 241-244.

¹⁰⁹ Delarue, 1966, стр. 197.

¹¹⁰ Kitchen, 2011, стр. 243-246; О фирер принципу видети Kuljić, 2009, стр. 448-449

¹¹¹ Delarue, 1966, стр. 194.

¹¹² Странака је увек била неповерљива према старој елити у армији: Kuljić, 1978, стр. 132-133.

¹¹³ Митровић, 1998, стр. 251.

¹¹⁴ Delarue, 1966, стр. 220.

према коме су Јевреји изгубили политичка права и могућност склапања брака са људима више расе. Положај Јевреја је из дана у дан постајао све гори, услед свакодневног насиља, али тек 1938. је покренута акција за још веће ограничење њихових права.¹¹⁵ Врхунац прогона долази услед "спонтаног излива беса" исте године, када је убијено на десетине Јевреја. Створен је план о њиховом пресељењу ван Европе. Прогон Јевреја са територије Рајха је обавезно праћен и пљачком прогнанника као на простору Аустрије.¹¹⁶ Суштина расистичког закона је била једнакост међу припадницима једне расе у сврху борбе против других раса, категорија људског бића или особе је одбачена, у нацистичком законодавству постојала је само раса.¹¹⁷ Опседнутост "хигијеном крви" покренула је и програм еутаназије и стерилизације Немаца за које се сматрало да нису "корисни" због болести или понашања.¹¹⁸

Убрзано наоружавање армије је привремено решило проблеме незапослености исто као што је придобило војску на страну Хитлера, али паралелно са тим процесом текао је и раст снаге странке, унутар Рајха. Процес партизације државе је највидљивији у спољној политици где је сама странка преко службе SS и SD водила кампању за припајање Аустрије. Непрестани рад на пропаганди и насиље у току наредне четири године је приморало конзервативце Аустрије да приме нацисте у власт и предају им Министарство унутрашњих послова.¹¹⁹ Врхови војске, још увек у процесу припрема, нису желели агресиван наступ у спољној политици, али је агентура SD већ појела поредак у Аустрији организујући кампању терора преко границе.¹²⁰ Водећу улогу у извршењу спољнополитичких подухвата има SD, тада још обавештајна служба партије, без знања и сарадње са војском. Нови ударац престижу и моћи војске долази пред напад на Пољску када Хитлер од помоћних одреда SS ствара борбене јединице, директно подређене њему.¹²¹

Заокруживање полицијског система ја текло споро и дуже време је владало надметање за моћ међу самим нацистима. Гестапо је обухватио све политичке полиције у Немачкој 1936., а посебним указом 1938. добија право да без знања министарства правде врше хапшења и задржавања сумњивих особа, по сопственом нахођењу.¹²² Све цивилне полицијске и обавештајне службе Немачке, укључујући и SD, су обухваћене у

¹¹⁵ У литератури се помињу две фазе прогона Јевреја Kitchen, 2011, стр. 253-255.

¹¹⁶ Paxton, 2004, стр. 159.

¹¹⁷ Miler, 2013, стр. 132-136.

¹¹⁸ Митровић, 1998, стр. 247; Arent, 1999, стр. 355.

¹¹⁹ Један покушај пуча је пропао 1934. али то није зауставило нацисте Delarue, 1966, стр. 230-234.

¹²⁰ Delarue, 1966, стр. 225-234.

¹²¹ О настанку и саставу SS видети: Delarue, 1966, стр. 105-114.

¹²² Delarue, 1966, стр. 253; Kitchen, 2011, стр. 252-253.

јединствену организацију Главна управа сигурности Рајха- RSHA, до 1939. у склопу SS одреда, на чијем челу је био Рајнхард Хајдрих.¹²³ Припадници полицијских служби су били изузети из судске надлежности и одговарали су за свој поступке једино у оквиру организације SS наредбом издатом 1940. Ризични подухвати ширења Рајха без рата, тероризмом и дипломатијом, долазе да краја у септембру 1939. нападом на Пољску, када и RSHA преузима теже и обухватније задатке. Рат са остатком Европе за нацисте је представљао коначни обрачун са Јеврејима које су оптуживали за избијање светског сукоба.¹²⁴

Освајачки поход на исток требала је и да прати "германизација" стечених области што је подразумевало примењивање дотадашњих теорија о расној борби на огромна пространства. Без знања војног врха Хитлер и његови саветници одлучују да отпор Пољака сломе убијањем целокупне елите друштва и Јевреја.¹²⁵ Групе, састављене од припадника Гестапоа, SD и добровољаца из полиције, су имале задатак да обаве чишћење терена одмах иза армије.¹²⁶ Брзо решење задатка у Пољској није било могуће, због чега су најпре настали импровизовани логори, из којих су настале праве фабрике смрти као што су били Аушвиц, Треблинка и Мајданек. Покушај да искористе Јевреје као радну снагу, издвојену у градовима, је представљао логистички проблем због чега су нижи заповедници сами почели да елиминишу "сувишна уста".¹²⁷ Химлер ствара праву индустрију од логора.¹²⁸ Конференција сазвана у Берлину, јануара 1942., је детаљно утврдила план уништења свих Јевреја Европе постепеним депортовањем на исток, где би били убијани.¹²⁹

Низ спектакуларних победа, остварених на ратишту, привремено гасе све супротности унутар владајућих слојева Рајха и потврђују пред Немцима Хитлера као вођу. Војна надмоћ је трајала до краја 1942. кад је ратна срећа престала, а у редовима армије настаје група незадовољника, спремна да жртвује вођу како би избегли пораз. Ривалство војске и партије се одвијало прво на пољу обавештајних служби где је Химлер победио укидањем војне обавештајне службе и укључењем њених остатака у RSHA. Покушај официра да елиминише Хитлера и тако преузме власт у држави је

¹²³ Delarue, 1966, стр 255.

¹²⁴ Winkler., 2000, стр.206-207.

¹²⁵ Nolte, 1990, стр 360.

¹²⁶ Фабриковање повода за рат је поверно Химлеру Delarue, 1966, стр 249.

¹²⁷ Kitchen, 2011, стр. 290-291.

¹²⁸ Затвореници су изабљивани до смрти у фабрикама и рудницама Winkler, 2000, стр. 99.

¹²⁹ Робертс, 2002, стр. 617-619.

пропао у јулу 1944. након чега је уследила масовна чистка врха војске.¹³⁰ Ослабљени режим је покушавао да повећавањем SS млађим регрутима и концентracијом обавештајних структура у RSHA избегне пораз. Илузија о супериорности расе није на било који начин мењала стање на фронту и замена војника са фанатичним кадровима странке остаје без плода.¹³¹ У мају 1945. Немачка је морала да капитулира чиме је и дошао крај владавине националсоцијализма.

3.3. Савез Совјетских Социјалистичких Република 1922-1953

Године рата, без резултата, су урушиле ауторитет династије Романова у Русији, до тада сматрану за намеснике од Бога. Неразвијена привреда није могла да поднесе губитак милиона радника због чега се јавља глад широм земље. Слабо опремљена војска је трпела губитке док су обични борци морали да брину за своје породице.¹³² Представници политичких странака, окупљених у Петрограду на заседању Думе, одбијају покорност цару и сопственом иницијативом расписују изборе за уставотворну скупштину. Из њихових редова је формирана привремена влада која и проглашава републику. Становништво престонице подиже устанак и заједно са војницима оснива сопствене представничке одборе-совјете где би могли да изразе ставове о политичким проблемима у земљи. У тим срединама публику су пронашли агитатори левих покрета као социјалреволуционари, анархисти и большевици.¹³³ Нижи слојеви су захтевали социјалне реформе и иступање из рата. Представници виших и средњих слојева, окупљени око либералних и десних странака, су исто желели да реформе у друштву, али са циљем да наставе рат све до победе.¹³⁴ Леве странке, прогоњене за време царизма, су биле моћусобно подељене по питању наставка рата, него њихови конкуренти. Најспособнија група левике је била Бољшевичка партија Русије предвођена од стране В. И. Лењина. Њихов циљ је био рушење поретка и стварање бескласног друштва заснованог на диктатури пролетаријата. Покушај деснице да обећањем реформе, наставе рат завршава се пропашћу.¹³⁵

Бољшевици који боље процењују расположење народа и наступају под ефикаснијом паролем "мир и хлеб," брзо стичу контролу у совјетима преко којих њихова странка преузима стварну власт. Бољшевичка партија је првобитно имала

¹³⁰ Winkler, 2000, стр. 199-202.

¹³¹ Nolte, 1990, стр. 367.

¹³² Робертс, 2002, стр. 462-463.

¹³³ McCauley, 2007, стр. 46-47.

¹³⁴ О приликама у Русији током 1918 видети Митровић, 1998, стр. 71-87.

¹³⁵ Оболенски и ср. 2003, стр 290-291.

дилему како да наступи у тим превирањима. Питање да ли да наступа самостално или у коалицији са другим левим странкама решио је Лењин неумољиво инситуирајући да самостално поведу револуцију.¹³⁶ Сарадња са другим партијама је требала да представља само тактички уступак. Свесни слабости владе бољшевици револуцијом преузимају власт у Петрограду, новембра 1917. где формирају владу под називом "Совјет народних комесара" са мандатом да води земљу до уставотворне скупштине.¹³⁷ Лењин није имао намеру да прави компромисе са другим партијама или да у будућности на парламентарним изборима они изгубе власт.¹³⁸ Мир склопљен са Немцима у Брест-Литовску је представљао први корак ка томе, а аграрна реформа, преузета од социјалреволуционара(познатих под називом есери)други.¹³⁹ Посебна мера намењена за очување револуције је било формирање политичке полиције пред крај 1917. назване "Ванредна комисија за борбу против контрареволуције и саботаже" позната по скраћеници ЧЕКА. У састав те полиције улазе и есери, а на њеном челу се налази Ђержински. Циљ те службе је одбрана револуције по сваку цену, што је посебно дошло до изражаја током грађанског рата. Многи од водећих људи службе су и сами били прогоњени од стране царске власти због чега су у новим околностима искористили искуства и показали сву осветољубивост.¹⁴⁰ Тек после формирања тајне полиције уследило је и стварање Црвене армије и флоте, почетком 1918. пошто је велики број војника желео да се врати кући, а официрски кадар је делово крајње непоуздано.

Совјет је издавао декрете о преласку контроле у фабрикама на радничке савете и ограничење радних сати, раздвајање државе и цркве, изједначавање права жена и мушкараца.¹⁴¹ Контрола престонице и већих градова у Русији нису били довољни да обезбеде прижељкивану власт и на изборима за уставотворну скупштину победу односе десне странке насупрот једној трећини левих.¹⁴² Резултат није поколебао бољшевице пошто су тврдили да резултати избора не одговарају стварном расположењу у земљи и после првог заседања Думе парламентарни преставници су били растерани. Поништавање рада Уставотворне скупштине и понижавајућ мир са Немачком је само убрзао расцеп владајуће коалиције и леви есери напуштају власт и покрећу серију

¹³⁶ Hobsbaum, 2002, стр 53.

¹³⁷ Оболенски и ср. 2003, стр. 294-295.

¹³⁸ Митровић, 1998, стр. 113.

¹³⁹ Робертс, 2002, стр. 465-467.

¹⁴⁰ Етничка разноликост је била типична за службу у првим годинама њеног рада: McCauley, 2007, стр. 55-56.

¹⁴¹ Митровић, 1998, стр. 270.

¹⁴² Оболенски и ср. 2003, стр. 296.

атентата.¹⁴³ Врхови царске војске покушавају на границама државе да организују устанак против власти уз помоћ запада. Изазов грађанског рата је приморао бољшевице да наметањем строге дисциплине и укидањем ранијих војничких савета поново створе војску уз помоћ старих царских официра. Многе истакнуте војсковође су ушле у војску, али уз јединице су ишли и политички комесари да надгледају њихову лојалност.¹⁴⁴ Црвена армија је од почетка створена као партијска снага. Наставак ратних сукоба у унутрашњости земље је још више погодио материјално изморено становништво, па су први покушаји стварања социјалистичког поретка дошли у најгоре могуће време.

Покушаји да се робно новчана размена укине и сва индустријска производња подреди држави проузроковала је тешке несташице. У околностима када је владала глад то је само додавало огорчењу на бољшевице.¹⁴⁵ Градско становништво је страдало од глади, а земљорадници од реквизиција због чега је дошло до озбиљне политичке кризе у Русији. Нарастање партије, након промена власти, привукло је у њене редове ново чланство из различитих побуда, због чега је и сама партија морала да преиспита чланство у процесима познатим као "чистке," првобитно као привремена мера од 1919., а касније то поприма далеко опасније облике.¹⁴⁶ Устанци морнара у луци Кронштат су били посебна опомена да лева опозиција може да угрози водеће место бољшевика, посебно што су побуњеници раније били најватренији револуционари. Након устанка је уследила и забрана свих других левих странака у Русији. Упркос многобројним противницима бољшевици су успели да уз крајње мере сузбију побуне и потисну непријатеље до почетка 1922. Вешто балансирајући између национализма мањина и Руса, бољшевици успевају да одрже власт пред противницима. Победа у рату је заокружена на Десетом сверуском конгресу совјета 1922. када је од правно недефинисаног савеза независних држава формиран Савез Совјетских Социјалистичких Република на простору Русије.¹⁴⁷

Искуство грађанског рата је приморало комунисте да промене своју економску политику и поново допусте земљорадницима трговину са вишком производа и чак приватно предузетништво малих и средњих предузећа, због чега се привреда доста опоравила.¹⁴⁸ Промене у курсу партије нису биле добро прихваћене а многи чланови партије су иступили сами, а многи и избачени у чистки, било због политичког

¹⁴³ Митровић, 1998, стр. 93-94.

¹⁴⁴ Оболенски и ср. 2003, стр. 298.

¹⁴⁵ Митровић, 1998, стр. 331-334.

¹⁴⁶ Petrović, 2011, стр. 169-170.

¹⁴⁷ Митровић, 1998, стр. 336-339.

¹⁴⁸ Оболенски и ср. 2003, стр. 302-303.

одступања или стварних недостатака. Превирања у партији је пратило и јачање политичке полиције пошто је Чека преименована у Државну политичку управу-ГПУ, а 1922. спаја све републичке службе у јединствену савезну службу Обједињену државну политичку управу ОГПУ.¹⁴⁹

Највећи проблем пред партијом је било питање њеног будућег вођства, пошто је Лењину здравље било озбиљно нарушено. Политбиро се делио, престојавао око двојице најамбициознијих чланова Троцког и Стаљина. Троцки је стекао славу као војни организатор али је Стаљин као секретар партије одлучивао о кадровским структурама и вешто је распоређивао своје присталице.¹⁵⁰ Сукоб на врху је окончан у Стаљинову корист али без насиља над пораженим противницима. Искључивањем конкурената из политбироа Стаљин почиње период *Стаљинизма* чије су карактеристике бирократизација, масовни терор, присилна индустријализација и култ личности.¹⁵¹

Суочен са озбиљном кризом доктрине какву улогу има партија ако се друштво трансформише путем ограничене тржишне привреде, Стаљин одлучује да напусти дотадашњу политику НЕП-а и покрене убрзану индустријализацију земље.¹⁵² Тиме би вратио углед партији и поново обновио њен утицај у друштву, макар и по цену тешког поремећаја у привреди земље. Прва етапа је захтевала прелазак све обрадиве земље у државно власништво како би били формирани колохозно-пољопривредне задруге. Поред тога на удару су се нашли и сељаци осумњичени да су кулаци, мада је тај термин тумачен у најширем могућем смислу. Мере владе су изазвале огорчење сељака који не жели да изгуби земљу, али је на силу приморано на то. Главну улогу у прогону кулака је одиграла служба НКВД и њиховим напором у радне логоре послато је скоро 1 800 000 људи.¹⁵³ Одлуке о томе ко је кулак и његовој судбини доносио је трочлани суд у коме би седео један представник ГПУ. Прогнаници би били послати у радне логоре где би у најтежим условима имали да одслуже "преваспитавање". Систем логора, познат по скраћеници ГУЛАГ, је давао радну снагу за велике државне пројекте.¹⁵⁴ Штета учињена пољопривреди је била толика да је Стаљин наредио привремену обуставу колективизације. Индустријализација заиста и јесте добила маха, посебно за војне

¹⁴⁹ Petrović, 2011, стр. 173.

¹⁵⁰ Главну подршку у унутрашњој борби Стаљину даје ЧЕКА Arnet, 1999, стр. 337-338.

¹⁵¹ Miler, 2013, стр. 93-95; Heywood, 2015, стр. 121-123.

¹⁵² Miler, 2013, стр. 96.

¹⁵³ McCauley. 2007, стр. 174-176.

¹⁵⁴ Затвореници су поред физичког рада били изложени стално насиљу чувара McCauley. 2007, стр. 176-177.

потребе, али су сељаци платили тешку цену за то. Нарасли бирократски апарат се све више везивао за личност херојског вође и све мање деловао самостално строго се придржавајући његови упутстава. Стаљиново тумачење Лењина постаје практично једино објашњење тадашњег стања у СССР-у и објашњење социјализма, што је чиновничка машинерија прихватила ради правдања положаја.¹⁵⁵

Проблеми са променом економске политике захтевали су и да неко сноси последице због таквих промашаја. Изговори су пронађени ван партије, међу старом елитом и ванпартијским стручњацима, у низу монтираних процеса 1928-30. када је велик број стручњака оптужен за саботаже и осуђен.¹⁵⁶ Насиље није могло дуго да остане ван партије и како је пут према социјализму долазио пред сам крај, како је најавио Стаљин и класна борба је морала нужно да постане све оштрија. Тачан разлог за ескалацију насиља никада није тачно утврђен и објашњења варирају од Стаљинове параноје и настајања стварне опозиције због поступака партије током колективизације. Повод за обрачун у партији је било убиство политичара Кирова у Лењинграду 1934. за шта је окривљена "терористичка" група. За подстрекаче тог атентата су оптужени Камењев и Зиновјев који су и осуђени на затворску казну. Стаљин је захтевао хитну чистку редова партије од саботера. Прогон осумњичених контра-револуционара је олакшан променама у кривичном закону из 1926. по коме је било довољно да се докаже намера оптуженог да почини дело против поретка, што је било доказ његове кривице, због чега је судска контрола постала бесмислена. Формирана је посебна комисија од стране Политбироа за истрагу тероризма и у њој су седели Стаљин и Јежов, шеф НКВД-а. Суђења су обављана по кратком поступку, окривљени нису имали право на адвоката, а смртна казна је извршавана моментално.¹⁵⁷

Упоредо, како је терор добијао замах, у земљи је отпочела припрема за доношење новог устава представљеног као најпрогресивнији на свету. Устав је стављен на јавну расправу, како би што већи број грађана дао подршку новим мерама по којим је у СССР нестала свака класна разлика и сви грађани постали део равноправног друштва. Стварно, режим је тражио хвалоспеве од поданика.¹⁵⁸

Најгори талас репресија је тек долазио када је 1936. откривена "троцкистичка" завера за коју су оптужени опет Камењев и Зиновјев заједно са још многим истакнутим

¹⁵⁵ Митровић, 1998, стр. 355-356.

¹⁵⁶ Робертс, 2002, стр. 476-477; Оболенски и ср. 2003, стр. 312.

¹⁵⁷ Митровић, 1998, стр. 359.

¹⁵⁸ Miler, 2013, стр. 99-101.

члановима партије и сви редом су били стрељани. Суђење је било специфично по томе што су сами оптуженици учествовали у свом оптуживању заједно са тужиоцем у једној добро изрежираној представи. Физичко и психичко насиље, без икаквог ограничења, су имали највећу улогу у разоткривању фантомских завера. Репресије нису биле ограничене само на наводне почиоце злочина, већ би и њихове породице биле подвргнуте прогону. Све старе вође револуције су биле мртве до 1936. сем Стаљина. Општа атмосфера потказивања је прешла са врха партије до најнижих редова где су сви у страху били у стању да се окрену једни против других и постану саучесници у злочину.¹⁵⁹ Чистке су погађале НКВД и саму тајну полицију ГУГБ укључујући и њиховог шефа Јагodu, а на хиљаде других отпуштено или кажњено због недисциплине.¹⁶⁰ Немачка је вешто искористила хаос прогона и подметнутим подацима успела да елиминише и маршала Тухачевског, након чега је следио и прогон војних старешина.¹⁶¹ Опасност од будућег сукоба са западом је стварно била опасност за СССР, али за време чистки пред очима тајне полиције су се појавили шпијуни страног порекла, прво Немци, а затим многи страни комунисти на боравку у СССР.¹⁶² Терор је окончан крајем 1938. Међу жртвама је на крају био и Јежов, шеф НКВД-а.

Стаљин је остао непоколебљив у томе да је успео спасити револуцију и на чело НКВД поставља Лаврентија Берију са задатком да реформише и попуни редове службе након великих чистки. Пред опасношћу од рата, НКВД је морао прво да прочисти новостечене територије 1939. у Пољској, Бесарабији и на Балтику.¹⁶³ Радна снага из логора је упуслена на важним задацима припреме одбране, али је моћна обавештајна служба ипак заказала у процени када ће рат започети. Инвазија Немачке на СССР је нанела губитке Црвеној армији на почетку кампање, али је Совјетски савез, без обзира на жртве и колебање у редовима сопственог станоништва, успео да однесе победу. Успех у рату уздиже Црвену армију и њеног заповедника маршала Жукова у очима народа, због чега Стаљин поново покреће кампању, овај пут, истраге саботера.¹⁶⁴ Партијски врх је уз мање прогоне остао исти. У послератни годинама Стаљин се више ослањао на стратегију завади па владај и све више се изоловао од остатка света. Изгледа да је припреман још један талас чистки 1952., када је избила афера са групом лекара, наводно удружених да трују угледне вође партије. Изненадна смрт Стаљина,

¹⁵⁹ Miler, 2003, стр. 99.

¹⁶⁰ McCauley, 2007, стр. 183-184

¹⁶¹ McCauley, 2007, стр.181; Petrović, 2012, стр. 177.

¹⁶² Petrović, 2011, стр. 179.

¹⁶³ McCauley, 2007, стр. 185.

¹⁶⁴ McCauley, 2007, стр. 277-279.

1953. је зауставила ту опасност. Доласком Хрушчова на чело партије долази до краја поретка постепеним процесом *Дестаљинизације*, када је јавност делимично и открила шта се дешавало у СССР-у од 1926.¹⁶⁵

3.4. Демократска Република Немачка 1949-1990

Претходни примери тоталитарних режима у Европи XX века настали су из постепеног преузимања власти, као фашистички режими или револуције, док је Демократска Република Немачка настала као последица спољнополитичких односа на почетку блоковске поделе континента. Судбина Немачке је још пре коначног војног пораза била у рукама савезника међутим јасног договора није било. Једини резултат конференција на Јалти и у Потсдаму је да Немачка мора остати под контролом окупационих снага на дужи рок, без централне власти, демилитаризована и подвргнута денацификацији.¹⁶⁶ Питање одштете је било велики проблем током преговора, пошто је СССР захтевао огромну надокнаду за штету нанету током тоталног рата. Западни савезници су имали за циљ економску стабилност из којег би настао демократски поредак у Немачкој, а не да понове грешке из претходних деценија. Анти-фашистичка коалиција је пред крај рата била у кризи, а са нестанком заједничког непријатеља идеолошке препреке и стратешки циљеви савезника су учинили сву сарадњу немогућим. Отворени сукоб није долазио у обзир, али су све стране почеле да утврђују интересне сфере.

Пре раскида савезништва у четири окупационе зоне одмах по прекиду непријатељства предузете су мере уклањања нациста и покретање демократских партија.¹⁶⁷ Циљ СССР је елиминисање оног поретка који су створили нацисти и преображај друштва у складу са социјалистичким принципима како би се спречио повратак нацизма. Несумњиво, у хаотичним приликама након рата, док су још ране биле свеже, било је и осветољубивости Совјета, мада је и попустљивост на западу била мотивисана непријатељством према комунизму. Војни судови су осудили до 20 000 људи за ратне злочине и послали их на издржавање казне у Совјетски Савез, а поред тога, услед страха од саботажа 150 000 Немаца је задржано у интернацији.¹⁶⁸ Совјетска зона је најтемељније прочишћена од нациста и на њихово место, у јавним службама, су примани на брзину обучени службеници. У склопу тог подухвата Црвена армија је са

¹⁶⁵ Оболенски и ср. 2003, стр. 322-323.

¹⁶⁶ Предвиђено је и хумано пресељење Немаца са изгубљених територија у матицу Winkler, 2000, стр. 223.

¹⁶⁷ Kitchen, 2011, стр. 328.

¹⁶⁸ De la Motte. 2015, стр. 17-18.

собом повела и групу комуниста Немачке, који су побегли од нациста у Совјетски Савез. Заједно са домаћим комунистима који су преживели прогон претходних година они формирају главни ослонац у окупационој зони. Најпоузданији су послати у полицију са задатком да траже нацисте, многи од њих су били обучавани у НКВД.¹⁶⁹ Стварањем администрације унутрашњих послова у зони настаје и немачка полиција са одељењима за политички криминал.

Повратак старих политичких странака и оснивање нових је одмах извршено на целој територији Немачке, са том разликом што су на простору совјетске окупационе зоне комунисти били фаворизовани од стране војних власти. Подршка међутим није значила и предност за комунисте у придобијању гласача, чак им је и одмагала као сарадницима окупатора. Страх и бес код поражених нису били темељ за будућу сарадњу, а комунистима је била преко потребна легитимизација у јавности. Однос према комунистима се још више погоршао због надокнаде ратне штете јер су Совјети на сваки начин морали да надокнаде сопствене губитке конфискацијама из окупационе зоне.¹⁷⁰ Јавно мњење је више било наклоњено Социјалдемократима него комунистима, што је било јасно на локалним изборима. Покушаји да национализацијом великих предузећа и аграрном реформом придобију подршку је само делимично успео, због чега су комунисти прибегли насиљу све док нису приморали целу странку да се споји 1946. са њима у Социјалистичку Уједињену Партију-SED.¹⁷¹

Односи међу савезницима су се толико погоршали да је на западу 1948., без договора са Совјетима, почела реформа валуте као први корак ка уједињењу. СССР није желео поделу Немачке већ неутралну земљу са парламентарним поретком у коме су и комунисти имали место.¹⁷² Формирањем Савезне Републике Немачке 1949. се отворио пут да се и на истоку створи конкурентска социјалистичка земља. Први корак ка томе су били избори, на којима су се, поред традиционалних странака појавиле и партије основане од комуниста.¹⁷³ Намештањем јединствене листе за изборе формиран је Народни конгрес са задатком да припреми нови устав и 7. октобра 1949. је проглашена Демократска Република Немачка.

Руководство нове државе није имало илузија о подршци, због чега је уз допуштење Совјета основано посебно Министарство државне безбедности 1950. Ново

¹⁶⁹ Gieseke, 2014, стр. 24.

¹⁷⁰ Gieseke, 2014, стр. 11.

¹⁷¹ Лакер. 1999, стр. 116.

¹⁷² Kitchen, 2011, стр. 333.

¹⁷³ Kitchen, 2011, стр. 333, Winkler. 2000, стр. 261-262.

министарство је пред собом имало широко поље деловања, пошто је са једне стране требало да води класну борбу унутар НДР, а са друге, као најизложенија земља источног блока, да спречи инфилтрацију са запада. Особље министарства је брзо расло регрутујући често из најсиромашнијих слојева друштва, уз стари проверени кадар комуниста.¹⁷⁴ Жалосно економско стање и болна искуства окупације нису помагали популарности социјализма и без пропагандне кампање са запада. Прве године након рата, па све до 1961. исток Немачке показује период демографског пада због исељавања на запад.¹⁷⁵ Такво окружење ће временом приморати обавештајну службу да прилагоди методе рада, али строга контрола и угледање на СССР пред крај Стаљиновог живота нису допуштали флексибилност. Чистке партије и дисциплиновање радника је уливало још веће неповерење, а колективизација на селу је погодила земљораднике наклоњеније власти, због земљишних реформи. Кампања милитантног атеизма је закачила Јеховине сведоке, групу прогањану за време нацизма, пошто су они одбијали да узму учешћа на изборима и у политичком животу.¹⁷⁶ Верно опонашање Стаљиновог примера је покренуло потраге за агентима империјализма у сопственим редовима, због чега су неки истакнути комунисти осуђени на затвор, али без одглумљених суђења. Мода да у редовима Јевреја постоји круг империјалистичких агената започета "докторском афером" у Москви није мимоишла ни НДР. Берлин је међутим био опрезнији по том питању због чега су многе вође јеврејске заједнице усмерене на запад, док је реторика била усмерена пре свега на "космополитизам".¹⁷⁷

Убрзани пут ка социјализму изведен преко планске привреде није погодио буржоазију већ је и раднике преоптеретио амбициозним циљевима SED. Радници су напуштали исток како би нашли спас у експлоататорском друштву, од кога су били од скора избављени.¹⁷⁸

Промене су дошле прекасно и управо радници отпочињу серију штрајкова и чак нападају полицијске станице и зграде Штазија, у јулу 1953. Протести су се проширили у руралне пределе, а захтеви демонстраната су били слободни избори и уједињење Немачке. Једино је интервенција Црвене армије спасла власт од колапса, након чега су уследила масовна хапшења. Званично објашњење побуне је била фашистичка завера, подржана са запада, али са те стране није дошла никаква стварна помоћ. Врх НДР је

¹⁷⁴ Gieseke, 2014, стр. 37-38.

¹⁷⁵ Winkler, 2000, стр. 290.

¹⁷⁶ Gieseke, 2014, стр. 33-34.

¹⁷⁷ Kitchen, 2011, стр. 335-336.

¹⁷⁸ Одлазак 180000 људи 1953. је изазвао и захтев из Москве за промену политике Winkler, 2000, стр.290.

морао да одступи од дотадашњих мера и да поправи положај становништва великим улагањима у социјални програм. Совјетски савез мења однос према савезнику и испорукама хране и горива поправља општи стандард живљења. Одговорност за стање у земљи је морала да падне на неког из врха власти, али је то зависило пре свега од односа моћи у Москви. Цену је платио Штази када је њихов покровитељ Берија изгубио моћ. Заповедник Штазија Зајсер и његови сарадници су ухапшени због наводне завере, а Министарство безбедности је укинута и припојено Унутрашњим пословима.¹⁷⁹ Укидање је привремено, али однос у структурама моћи је убудуће био јасан и политички врх никада неће испустити контролу. Искуства из 1953. су дубоко утицала на припаднике Штазија пошто су увидели колико је њихова позиција рањива. Процес дестаљинизације је на други начин потресао службу пошто је херојски лик Стаљина ишчезао, а Совјетски контрола у НДР-у престаје 1955.¹⁸⁰

Никита Хрушчов, нови премијер СССР-а, је окончао војну окупацију у Немачкој, што је значило потпуни суверенитет те земље. НДР улази у састав Варшавског пакта са сопственим оружаном снагама, до 1955. прикриваним као полиција. Власт је успела да далекосежним реформама знатно поправи стандард у односу источних земаља.¹⁸¹ Напредак стандарду није значио смањење будности Штазија, већ сасвим супротно. Мрежа неформалних сарадника након побуне 1953. и процеса дестаљинизације 1956. почиње вртоглаво да расте. Свесни танке основе своје власти, мрежа доушника и неформалних обавештајаца у служби је нарасла до 30 000 након побуне, користећи посебно принуду и страх грађана од репресије.¹⁸² Шеф Штазија Милке проналази још једну улогу службе у промењеним околностима, а то је борба против политичко идеолошке диверзије усмерене ка поткопавању званичног става власти у правцу неког "трећег пута", у социјализам.¹⁸³ Из тог покушаја да се заштити идеолошка основа комунистичког поретка, после критике Стаљина, настаје огроман пројекат надзора свакодневног живота у НДР.

Највећа опасност по НДР у то време није била опозиција већ непрекидан одлив квалификованих радника на запад. Сви покушаји Штазија да заустави одлазак нису давали значајнијих резултата, због чега је прво подигнут погранични зид на простору Берлина 1961. а након тога цео низ граничних препрека према западу. Подизање

¹⁷⁹ Schmidel, 2008, стр. 10.

¹⁸⁰ Тада су пуштени многи политички затвореници а методи испитивања су ублажени: Gieseke, 2014, стр. 45

¹⁸¹ Kitchen, 2011, стр. 338-339.

¹⁸² Kitchen, 2011, стр. 337.

¹⁸³ Gieseke, 2014, стр. 51-52.

граничних баријера је изазвало велике протесте због чега долази и до пораста политичких осуђеника током те године.¹⁸⁴ Прекид сваке физичке везе са западом је сигурно могао да спречи субверзије, али је остављало Штази делимично без будућих задатака. Међутим Милке је сматрао да је потребнија већа активност пошто противници више не могу да напусте земљу. Задужења министарства су се временом умножавала тако да је започињање економских веза са ДР Немачком отворило ново поље деловања у привредној сфери. Пословни контакти са западом су надгледани како би се избегла инфилтрација агената. Приступање споразуму из Хелсинкија 1975. по коме су грађани ДНР добили слободу кретања још више оптерећује чиновнике Штазија задужене за издавање путних дозвола.¹⁸⁵ Особље Штазија је нарасло на 90 000 људи поред мрежа доушника-неформалних сарадника различитих категорија која је на крају бројала 180 000 припадника.¹⁸⁶ Упоредо са порастом задужења појавила се и тенденција ограничавања моћи и метода рада Штазија, када је 1962. ограничен буџет и обавезно придржавање законских прописа у истрагама.¹⁸⁷

У поређењу са осталим модерним земљама то представља највећу обавештајну мрежу која је икада постојала. Мреже неформалних сарадника су биле подељене у неколико категорија, од обласних сарадника, логистичке подршке, експерата и доушника у контакту са непријатељем. Импресивна мрежа, која обухвата цело друштво, стварно је била изграђена пре свега из редова симпатизера SED-а¹⁸⁸ Млађи људи су сачињавали само мањи део доушника и окретање појединаца против породице је била велика реткост. Регрутовање сарадника је често пратило и обећање материјалне користи али и претње.¹⁸⁹ Доушници са непријатељским контактима су били више изузетак него правило и били су најважнији сарадници.¹⁹⁰ Многи грађани су одбијали да постану доушници или касније избегавали да изврше обавезе, али је штета нанета међуљудским односима била знатна.

Ефикасност мреже доушника међутим остаје крајње упитна, пошто су доносиоци одлука одбијали да прихвате било какве критике чак и 1980.¹⁹¹ Протестантска црква је представљала једну од главних мета инфилтрације, од самог

¹⁸⁴ Gieseke, 2014, стр 53.

¹⁸⁵ Schmidel. 2008, стр 26-27.

¹⁸⁶ Kitchen, 2011, стр 366.

¹⁸⁷ Одлуке о смањењу људства су касније изиране Gieseke, 2014, стр. 54-56.

¹⁸⁸ Gieseke, 2014, стр 88.

¹⁸⁹ Gieseke, 2014, стр 77-96.

¹⁹⁰ Schmidel. 2008, стр 35-36.

¹⁹¹ Критички извештај о лошој спољно трговинској стратегији је одбачен уз критике Gieseke, 2014, стр 110.

настанка службе, као центар опозиционог деловања. Покушаји да финансијским мерама ослабе цркву и одвоје је од запада није у потпуности успео, мада су многи свештеници постали сарадници Штазија.¹⁹² Стабилност НДР-е прекинута са почетком анти-ратног покрета, првобитно прихваћеног од стране власти као добра пропаганда, брзо је почела да поприма други правац. Млади људи, иначе равнодушни према социјализму и под утицајем културе са запада, почињу све више да учествују у антиратном покрету. Исти такав покрет је постојао и на западу уперен против атомског оружја, али је иста критика почела да се чује и на истоку и слоган "мачеви у плугове" је постајао популарнији. Из тога је произашла и критика војне службе и захтеви за политичким слободама.¹⁹³ Црквени великодостојници нису могли да умире масовни покрет верника. Покушај да контролишу уметнички живот је исто тако био без ефекта јер је могућност да прате западне медије имала далеко теже последице на идеолошке ставове обичних Немаца, него сва дисидентска издања до којих су дошли и без строге цензуре.¹⁹⁴ Покушаји да сузбију пацифистички покрет претњама и санкционисањем омладине доносио је само штету власти.¹⁹⁵ Економске тешкоће нису забрињавале остарели врх НДР-а, а тек на вести да у СССР долази до периода убрзаних реформи под Горбачовим, долази до протеста. Незадовољни грађани, користећи се одредбама уговора из Хелсинкија, наступају независно на локалним изборима, али због крађе владина листа добија 99 посто гласова.¹⁹⁶ Друге земље Вршавског пакта укидају забрану кретања и почиње егзодус на запад, а на притисак из Москве и SDE је морала да допусти слободу кретања. Грађани нису намеравали да чекају процедуру за добијање виза и у ноћи 9. новембра сами прелазе баријере у Берлину. Министарство Безбедности почиње од 4. децембра да уништава документа.¹⁹⁷

¹⁹² Schmidel. 2008, стр 54-79.

¹⁹³ Gieseke, 2014, стр 78 .

¹⁹⁴ Многи дисиденти су добијали дозволу да напусте земљу Kitchen, 2011, стр 349.

¹⁹⁵ Мера искључења ученика из школа због ношења симбола мира је обрुकала власт Schmidel. 2008, стр 35-36.

¹⁹⁶ Kitchen, 2011, стр 352.

¹⁹⁷ Демонстранти су на неким локацијама спречили уништење докумената Kitchen, 2011, стр. 356.

Закључак

Анализом главних особина ових тоталитарних режима можемо приметити основне црте развоја њихових безбедносних система и њихову улогу. Фашисти у Италији, без обзира што су били узор свим десничарима у Европи, извели су највећи компромис са старим поретком и никада га нису потпуно заменили. Војска и краљ јесу попустили пред насиљем агресивних фашиста и искористили их да они умире опасне социјалисте. Сами фашисти нису успели да дубље овладају друштвом и изграде темеље царства. Нацистичка Немачка представља сасвим супротан пример, пошто је процес нагодбе са старом владајућом класом направљен исто као и у Италији, али са другим исходом. Хитлер је завладао земљом и истиснуо елиту стварајући други центар моћи у тајној полицији и SS-м. У овом случају контрола је остварена, од образовања до војске. Скоро цео континент је прегажен од те силе. Део елите је прихватио спајање а мањи уништен, једино је пораз у рату разбио страшни поредак у Немачкој. СССР је настао из рата у коме је поражен стари режим после чега су преокренути економски односи у земљи. У непрестаној борби за револуцију главно средство је била тајна полиција која је уређивала и економске односе. Без правног ограничења ЧЕКА је само одговарала Стаљину и тако надјачала странку. Тек је смрт вође вратила равнотежу у врх власти. ДР Немачка настала из пораза, опстајала је у компликованим условима хладног рата зависно од односа између две супер-силе. Покровитељство СССР је омогућило комунистима да створе нови поредак, али без подршке становништва. Недостатак легитимности врх НДР је пробао да надомести мрежом доушника у свим деловима друштва, али то није могло да реши економске проблеме. Тајна полиција није надјачала државу и власт је морала опрезно да користи средства репресије како би избегли лош публицитет у свету.

Литература

1. Arnet, H. (1999). *Izvori totalitarizma*. Београд: Feministička izdavačka kuća.
2. Winckler, H. A. (2000). *Germany: The Long Road West: 1933–1990, II*. Oxford: Universty Press
3. Gieseke, J. (2014). *The History of the Stasi. East Germany's Secret Police 1945-1990*. New York: Berghahn Books.
4. Delarue, J. (1966.). *Historija gestapoa*. Zagreb: Епоха.
5. Драгишић, З. (2009). Системи националне безбедности-покушај дефинисања појма, *Војно Дело*, 3, 162-177.
6. Đukić, S. (2017). Osnove i sistemi bezbednosti u strategiji nacionalne bezbednosti. *Vojno Delo*, 7, 100-121.
7. Кековић, З. (2011). *Системи безбедности*. Београд: Факлутет безбедности.
8. Kuljić, T. (1978). *Fašizam sociološko-istorijska studija*. Beograd: Nolit.
9. Kuljić, T. (1983). *Teorije o totalitarizmu*. Beograd: ICC SOO Srbije.
10. Kuljić, T. (2009). *Oblici lične vladavine*. Beograd: Službeni glasnik.
11. Kitchen, M. (2011). *A History of Modern Germany: 1800 to the Present*. Oxford: Blackwell Publishing.
12. Лакер, В. (1999). *Историја Европе 1945-1992*. Београд: Клио.
13. De la Motte, B., Green, J. (2015). *Stasi State or Socialist Paradise? The German Democratic Republic and What became of it*. London: Artery Publication.
14. Митровић, А. (1998). *Време нетрпељивих*. Подгорица: ЦИД.
15. Митровић, А. (2009). *Фашизам и нацизам*. Београд: Чигоја.
16. McCauley, M. (2007). *The Rise and Fall of the Soviet Union*. London: Rutlage.
17. Miler, J-V. (2013). *Osporavanje demokratije, Političke ideje u Evropi dvadesetog veka*. Beograd: Fabrika knjiga.
18. Оболенски, Д. Оти, Р. (2003). *Историја Русије*. Београд: Клио.
19. Paxton, R. (2004). *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf.
20. Petrović, V. (2011). Čistka u boljševičkoj teoriji i praksi, *Hereticus*, IX (1-2), 167-184.
21. Робертс, Џ. М. (2002). *Европа 1880-1945*. Београд: Клио.
22. Стајић, Љ. (2005). *Основи безбедности*. Београд: Драганић.
23. Schmidel, J. C. (2008). *Stasi: Shild and Sword of the Party*. New York, Rutlage.
24. Nolte, E. (1990). *Fašizam u svojoj epohi*. Beograd: Prosveta.
25. Hobsbaum, E. (2002). *Doba ekstrema, Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914-1991*. Beograd: Dereta.
26. Heywood A. (2012). *Political Ideologies: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
27. Cvetković, S.(2017). Totalitarizam na vlasti, Tehnologije osvajanja i održavanja na vlasti totalitarnih režima XX veka, *Hereticus*, XV (1-2), 9-54.